

Justyna Doroszczyk
Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk
e-mail: justynadoroszczyk@gmail.com
tel. 503 152 041

Aleksandra Dugina Czwarta Teoria Polityczna jako antyzachodnia alternatywa wobec polityki liberalno-demokratycznej Zachodu

---

Streszczenie. W artykule skoncentrowano się na analizie oraz charakterystyce antyzachodniej geopolitycznej koncepcji Aleksandra Dugina – Czwartej Teorii Politycznej. Główną tezą opracowania jest przekonanie, że Czwarta Teoria Polityczna stanowi sztandar zjednoczenia konserwatywnych środowisk zachodnich. Źródłem Czwartej Teorii Politycznej jest opozycja cywilizacyjna między duchowym, kolektywnym Wschodem a indywidualistycznym, wyczerpanym Zachodem. Cywilizacyjna walka pozycjonuje Rosję jako matecznik wartości tradycyjnych, które odrzucił Zachód. Proponowanym przez Dugina antidotum na schyłek Zachodu jest globalna Czwarta Teoria Polityczna – antyzachodnia kontrpropozycja względem globalizacji w stylu zachodnim oraz wartości uniwersalnej demokracji.

Słowa kluczowe: Czwarta Teoria Polityczna, ideologie w Rosji, konserwatyzm, Dugin, eurazjatyzm

1. Wstęp

Aleksandra Dugina uważa się za najpopularniejszego przedstawiciela współczesnego rosyjskiego imperialnego, antyokcydentalistycznego neoeurazjatyizmu jako teorii geopolitycznej. Teoriom Dugina bardzo często odmawia się naukowego charakteru i przedstawia się je jako zideologizowane dezyderaty ignorujące geopolityczne realia. Jednakże przy wnikliwej analizie niektórych z założeń współczesnego neoeurazjatyizmu, który firmuje swym nazwiskiem Dugin, wyłania się sedno jego ideologicznych prac, którym jest diagnoza wyczerpania ideowego Zachodu oraz proklamacja konieczności pojawienia się nowej, całkowicie odmiennej od

poprzednich idei politycznej – tzw. Czwartej Teorii Politycznej. Wyjątkowa nowa idea stanowi eurazjatycką, antynowoczesną alternatywę wobec zachodnioeuropejskich standardów postrzeganych jako dekadencje, a zarazem stanowiące żywotne zagrożenie dla przestrzeni eurazjatyckiej o odmiennym, unikatowym kodzie kulturowym. W zarysie Czwarta Teoria Polityczna jest więc przede wszystkim opcją antyzachodnią. Ze względu na swój antyokcydentalistyczny charakter teoria Dugina proponuje percepcję państw Zachodu jako centrum antyrosyjskich działań, jak również źródło obcych idei, których zadaniem jest rozbić wielkość narodu rosyjskiego, jak i cywilizacyjno-kulturowej przestrzeni eurazjatyckiej [Potulski 2010: 262].

Czwarta Teoria Polityczna konsoliduje rzeczywisty ideologiczny fundament antyzachodniej retoryki Władimira Putina, jak również stanowi wyraz prawdziwych aspiracji politycznych Federacji Rosyjskiej [Umland 2012: 2-3]. Jednakże antyzachodnia retoryka Władimira Putina różni się od ideologicznych wizji Aleksandra Dugina. Podstawowa różnica zawiera się w fakcie, że projekt Dugina zakłada stworzenie nowej jakości, antyzachodniego imperium. Pomimo konserwatywnego charakteru Czwartej Teorii Politycznej imperium Eurazji nie przedstawia się jako kontynuacja imperium sowieckiego, lecz stanowi zupełnie nowy twór cywilizacyjny o odmiennej od zachodniej tożsamości oraz unikatowej misji w dziejach świata.

Aleksander Dugin jako najbardziej wyrazisty przedstawiciel antyzachodniej myśli geopolitycznej za głównego wroga rosyjskości i tradycjonalistycznej Eurazji poczytuje zachodnią ideologię atlantyzmu. W kontekście Czwartej Teorii Politycznej jako alternatywy to Zachód – wieszczący niegdyś koniec wieku ideologii – stanowi zagrożenie dla pełnego twórczych sił imperium eurazjatyckiego. Cywilizacyjny schyłek Zachodu, niezdolność do kreacji nowej idei, która byłaby w stanie zmobilizować społeczeństwa pogrążone w moralnej stagnacji, jest przeciwstawiany „młodzieńczemu” charakterowi Eurazji – cywilizacyjnej jedni zdolnej do kreacji nowej idei odpowiadającej wyzwaniom nowej rzeczywistości. Czwarta Teoria Polityczna nie jest jednak projektem, którego realizacja ograniczałaby się wyłącznie do obszaru eurazjatyckiego. Nowa, proponowana przez Aleksandra Dugina, teoria wpisuje się wprawdzie w obserwowany od 2012 r. konserwatywny zwrot w polityce Kremla, lecz przede wszystkim stanowi ideową próbę rosyjskiego zagospodarowania środowisk konserwatywnych, zorientowanych eurosceptycznie środowisk z nieufnością odnoszących się do standardów europejskich określanych przez liberalizm, powszechną globalizację oraz zacieranie się granic tradycyjnych tożsamości narodowych. Czwarta Teoria Polityczna może posłużyć nie tylko jako swoista kontridea względem liberalizmu oraz postmodernizmu, lecz również jako efektywne narzędzie rosyjskiego wpływu i zarządzania refleksyjnego w eurosceptycznych środowiskach rozczarowanych projektem „wspólnej Europy” zdominowanej przez liberalizm i uniwersalistyczną koncepcję demokracji. W kontekście zarządzania

refleksyjnego oraz roli Czwartej Teorii Politycznej istotna jest konceptualizacja Zachodu jako cywilizacji zatomizowanej, podzielonej. Eksponowanie podziałów i rozdzźwięków w świecie zachodnim to cel propagandy rosyjskiej, jak również jeden z głównych filarów koncepcyjnych Czwartej Teorii Politycznej [Wojnowski 2015: 34].

2. Czwarta Teoria Polityczna jako antyzachodnia i konserwatywna propozycja ideologiczna Rosji

Za sprawą upowszechnienia na Zachodzie tradycyjalistycznej Czwartej Teorii Politycznej Rosja może przyjąć rolę potencjalnego lidera konserwatywnego zwrotu ku tradycji, a negującego wartości indywidualistyczne oraz kosmopolityzm, jak również brak zdefiniowanej tożsamości kulturowej czy narodowej. Wprawdzie – jak podkreśla Andrzej Walicki – rosyjski zwrot konserwatywny jest uwarunkowany specyficznymi rosyjskimi problemami i jako taki nie może znaleźć swojego odpowiednika w państwach Zachodu [por. Walicki 2015], to w rzeczywistości rosyjski konserwatyzm, który stanowi rdzeń Czwartej Teorii Politycznej, jest zorientowany na wykorzystanie niezadowolenia z postulatów liberalnej demokracji oraz paradygmatu postmodernistycznego, który marginalizuje znaczenie wartości tradycyjnych, duchowych i rewiduje tradycyjną moralność.

Czwarta Teoria Polityczna proponowana przez Aleksandra Dugina – „ojca chrzestnego” rosyjskiej geopolityki przeżywającej swój renesans od 1991 r. – wpisuje się w rosyjski zwrot konserwatywny, którego definiującą, niezmienną cechą jest myślenie o Rosji jako imperium oraz apologia antagonistycznego charakteru relacji cywilizacyjnej na linii Rosja – Europa Zachodnia [Potulski 2010: 11]. Antagonizmy między cywilizacją zachodnią a Rosją-Eurazją strażniczką heteronomicznego charakteru świata są podstawą konstrukcji ideologicznej kontrpropozycji względem rozwiązań liberalno-demokratycznych. Antyzachodnia struktura Czwartej Teorii Politycznej wpisuje się w antyamerykanistyczny, antyatlantycki trend w procesie kształtowania rosyjskiej tożsamości w opozycji do Zachodu [Gudkow 2015: 17].

Ze względu na istotność czynnika tradycyjno-kulturowego determinującego zarówno politykę zagraniczną, jak i wewnętrzną Federacji Rosyjskiej w pełni wykorzystującej tzw. potencjał oddziaływania ideologicznego, Czwarta Teoria Polityczna jest antynowoczesną odpowiedzią Rosji, która urasta do rangi patronki wartości tradycyjnych, związanych z duchowością i stanowi jednocześnie definitywną antytezę zachodnioeuropejskiego liberalizmu, postmodernizmu oraz materializmu. Jako antytetyczna propozycja względem zmierzchającej ideologii liberalnego Zachodu

Czwarta Teoria Polityczna stanowi ideowe uzupełnienie koncepcji Rosyjskiej Drogi oraz Rosyjskiego Świata.

Zwrot ku zorientowanej antyzachodnio refleksji geopolitycznej wpisuje się w rosyjskie próby poszukiwania własnej tożsamości narodowej. Reaktywacja tematyki geopolitycznej umożliwia precyzyjne określenie miejsca Federacji Rosyjskiej na geopolitycznej mapie świata, co z kolei wpływa na kształtowanie oraz konsolidację wariantu antyzachodniego tożsamości narodu rosyjskiego. Rudyment proponowanej przez Aleksandra Dugina Czwartej Teorii Politycznej jako kontridei stanowi wizja o charakterze neoimperialnym, w której Rosja pełni funkcję państwa o szczególnym przeznaczeniu opatrnościowym oraz konserwatywnym posłannictwie w świecie zdominowanym przez wszechogarniający, nihilistyczny liberalizm, który stanowi jedyny produkt eksportowy zmierzchającej cywilizacji romano-germańskiej.

Optyka geopolityczna Dugina zawierająca się w Czwartej Teorii Politycznej koncentruje się na akcentowaniu istnienia silnych antagonizmów cywilizacyjnych. Wszechobecność paradygmatu odmiennych typów cywilizacyjno-kulturowych implikuje konieczność posiadania wroga o zupełnie odmiennej aksjologii regulującej funkcjonowanie na arenie globalnej geopolityki. W kontekście odmiennych wartości Zachód jest postrzegany jako wróg rosyjskości, gdyż pod względem zaprogramowania mentalności różni się od rosyjskiego systemu aksjonormantywnego. Te i inne wyróżniki definiują oraz popularyzują wśród społeczeństwa rosyjskiego wizję neoimperialnej Rosji-Eurazji jako państwa stanowiącego światową ostoję tradycyjnych, konserwatywnych wartości, które wykazują kompatybilność z ekspansywną ideą przestrzeni rosyjskiego *Lebensraum*, jak również stanowią element rosyjskiej strategii tzw. zarządzania refleksyjnego zorientowanego na kreację pozytywnego wizerunku i oceny polityki wewnętrznej, jak i zagranicznej Federacji Rosyjskiej u zachodniej opinii publicznej.

3. Czwarta Teoria Polityczna jako konserwatywna antyteza liberalno-demokratycznego Zachodu

Inną podstawą geopolitycznych zamysłów Aleksandra Dugina, a zarazem wstępem do sformułowania Czwartej Teorii Politycznej jest paradygmat zderzenia dwóch wrogich, odmiennych typów kulturowo-cywilizacyjnych. Percepcja świata przez pryzmat konfrontacji cywilizacji barbarzyńskiego, naturalnego, mistycznego Wschodu z mechanistycznym, zracjonalizowanym i zliberalizowanym Zachodem stanowi platformę definicji rosyjskiej tożsamości narodowej. Istotnym elementem procesów krystalizowania współczesnej tożsamości rosyjskiej jest niechęć do

zachodniej liberalno-egalitarnej propozycji aksjologicznej, która jest niekompatybilna z wartościami dominującymi w Rosji-Eurazji. Według Dugina dominująca nad terytorium Eurazji Moskwa ma odegrać kluczową rolę w planetarnej misji transmisji wartości duchowych Wschodu. W tym kontekście Rosja zostaje postawiona w obliczu realizacji dwóch sprzecznych względem siebie zadań: rozwoju własnej cywilizacyjnej unikatowości oraz – jako że Rosja jest przedstawiana jako strażniczka prawdziwych wartości chrześcijańskich – pracy na rzecz moralnego odrodzenia Zachodu [Eltchaninoff 2015: 79]. Zgodnie z Czwartą Teorią Polityczną adresatem transmisji wartości tradycyjnych jest zdegenerowany, wyjałowiony z duchowości Zachód, który utracił swój cywilizacyjny potencjał tworzenia i konsolidowania matrycy kreacji sensów.

Podział świata na dwa wrogie bloki cywilizacyjne stanowią rudymet maksymalistycznego myślenia o światowym charakterze imperium eurazjatyckiego. Przekonanie o światowym charakterze rosyjskiej misji dopełnia postawa wrogości przejawiana w stosunku do cywilizacji zachodniej, co nie wyklucza jednak sojuszu z Europą Zachodnią w celu konsekwentnego zwalczania wszelkich przejawów groźnego dla tożsamości rosyjskiej atlantyizmu reprezentowanego przez Stany Zjednoczone. W myśl Czwartej Teorii Politycznej ekspansywny charakter świata zachodniego znajdującego się pod hegemonią USA stanowi żywotne zagrożenie dla rosyjskiej tożsamości odradzającego się tzw. piątego imperium, którego fundament stanowi duchowa opozycja między Wschodem a Zachodem [Eltchaninoff 2015: 130]. Renesans pozytywnego dyskursu imperium oraz konserwatyzmu o zasięgu ponadnarodowym we współczesnej Federacji Rosyjskiej ukazuje skuteczność propagandowych działań inicjowanych na Kremlu, których element stanowi Czwarta Teoria Polityczna Aleksandra Dugina.

Zorientowana antyzachodnio Czwarta Teorii Polityczna wpisuje się w obserwowany trend zmiany paradygmatu funkcjonowania państw na arenie międzynarodowej. Istotna, realistyczna dominacja *hard power* jest obecnie uzupełniana przez oddziaływanie czynnika ideologicznego – *soft power* [Potulski 2008: 171]. Charakterystyczne, poprzedzające sformułowanie Czwartej Teorii Politycznej, jest obecne w światopoglądzie Aleksandra Dugina myślenie o szczególności oraz unikatowości rosyjskiego przeznaczenia. Rosja jest przestrzenią *sacrum*, ostoją tradycji oraz wartości patriotycznych i jako taka jest ideową opozycją względem merkantylnej cywilizacji Morza. Myślenie o Rosji w kategoriach siedziby boskości usprawiedliwia konkretne działania zarówno w sferze polityki międzynarodowej, jak i wewnętrznej. W przestrzeni międzynarodowej Rosja dąży do realizacji ogólnoświatowej, ponadnarodowej misji krzewienia wartości ogólnoludzkich, objawionych, a wszechobecna koncepcja Moskwy jako Trzeciego Rzymu uzasadnia prawo do dominacji Rosji. W sferze wewnątrzpaństwowej idea Rosji jako nowego, antytetycznego względem atlantyizmu hegemonia imperium wspiera

proces definiowania wroga rosyjskości. Antyzachodni charakter Czwartej Teorii Politycznej Dugina kreuje myślenie o Rosji jako bycie unikalnym, samoistnym, odrębnym typie kulturowo-cywilizacyjnym, któremu Opatrzność powierzyła wyjątkowe zadanie – ochronę wartości Prawdy, Tradycji oraz nieskażonej wpływami zachodnioeuropejskiego racjonalizmu prawosławnej wiary. Paradoksalnie to właśnie Bóg wyposażył Rosję w miecz, usposobił do walki, gdyż jej naczelnym zadaniem jest poskramianie światowego zła, które w koncepcjach geopolitycznych Aleksandra Dugina uosabia Zachód oraz ekspansywny, przekonany o uniwersalności ładu liberalno-demokratycznego atlantyzm [Laruelle 2001: 2-3]. Według Dugina Rosja „jest inkarnacją poszukiwania historycznej alternatywy wobec atlantyzmu. Jest to jej globalna misja” [Dugin 1998a: 47].

Idea sakralizacji Rosji eksponująca jej duchowe, moralne, tradycyjne oblicze odgrywa dominującą rolę w Czwartej Teorii Politycznej. W kontekście antyzachodniego tradycjonalizmu Czwarta Teoria Polityczna stanowi swoisty wyraz rosyjskiego antyglobalizmu, sprzeciwu wobec idei materialistycznych, konsumpcjonistycznych dominujących w cywilizacji zachodniej [Laruelle 2001: 8]. Dugin ideę tradycyjnej Rusi wywodzi z uznania istnienia dominującej matrycy Tradycji, która jest nadrzędna względem współczesności [por. Gołąbek 2012: 152], a względem której nie tylko naród rosyjski winien regulować własną aktywność, lecz również inne narody, które nie wyrażają zgody na dominację postliberalnego porządku. W przypadku narodu rosyjskiego to Tradycja oraz prawosławna transcendencja staroobrzędowa powinna stanowić drogowskaz, porządkować świat oraz inspirować działania zmierzające do ustanowienia antyliberalnego, antyzachodniego imperium Tradycji oraz religijnej duchowości prawosławia, którego misją jest zwalczanie ontologicznego zła cywilizacji zachodniej.

Rudymeniem duginowskiej imperialnej wizji Rosji jako serca Eurazji, jak również archetypem rosyjskiego nacjonalizmu jest koncepcja Moskwy jako Trzeciego Rzymu, która nie tylko eksponuje unikalność Moskwy jako ostoji prawdy i wiary, lecz również uznaje szczególną misję państwa oraz narodu rosyjskiego [Lazari 1998: 116]. W geopolitycznych pismach Aleksandra Dugina idea świętej, bogonośnej Rusi stanowi ekwiwalent zwrotu ku duchowości oraz Tradycji, ku prawdzie wewnętrznej, która jest ontologicznie nadrzędna wobec jurydycznego porządku cywilizacji zachodnio-atlantyckiej. Celebracja prymarnej prawdy wewnętrznej jest rdzeniem prawosławia, z którego Dugin czyni podstawę ideologiczną, esencję rosyjskiej idei narodowej. Zgodnie z Czwartą Teorią Polityczną wschodnia mentalność zorganizowana wokół ideałów Tradycji funkcjonuje jako naturalna opozycja znajdującej się w fazie rozkładu cywilizacji zachodniej. Rosja jako wybrana przez Opatrzność jest zobligowana do prowadzenia wojny ze światem Zachodu. Jak podkreśla Dugin, ustanowienie ogólnoludzkich wartości na Zachodzie jest równoznaczne z ugruntowaniem rosyjskiego typu światopoglądu, gdyż

Rosjanie nie są etnosem, a wyjątkową, samoistną mistyczną jednią [Paradowski 2003: 17].

Czwarta Teoria Polityczna, której rdzeniem jest powrót do tradycji, nie pojawi się samoistnie. Jej urzeczywistnienie będzie wymagało wspólnych wysiłków zainteresowanych stron. Według Aleksandra Dugina Czwarta Teoria Polityczna może się pojawić, lecz równie dobrze może nie zaznaczyć swej obecności w rozwoju ideowym świata [Dugin 2012: 13]. Czwarta Teoria Polityczna jest skonstruowana na fundamentalnym przekonaniu o zracjonalizowanym, mechanistycznym, liberalno-demokratycznym oraz merkantylnym charakterze cywilizacji zachodniej. Zło cywilizacji zachodniej tkwiące w liberalizmie, a także w dekonstrukcji tradycyjnie pojmowanej tożsamości wyzwała w Rosji jako unikatowym bycie poczucie konieczności zrzucenia jarzma zachodniego, co umożliwi zorganizowanie życia w zgodzie z ideałami tradycyjnymi oraz prawdą wewnętrzną, która służy budowie imperium eurazjatyckiego, jak również określa jego duchowy charakter. W kontekście mistyki oraz duchowości wschodniej zachodni, atlantycki wymiar percepcji rzeczywistości oraz kondycji człowieka w antyzachodniej, eurazjatyckiej percepcji rzeczywistości jawi się jako zupełnie obcy oraz niekomplementarny ze specyfiką cywilizacyjno-kulturową Eurazji. Czwarta Teoria Polityczna to nie tylko idea o walorach politycznych. Jej istotną część stanowi namysł antropologiczny. W percepcji antropologicznej wizji Aleksandra Dugina człowiek zachodni zatracił zdolność oglądu duchowego, gdyż odrzucił dążenie do zjednoczenia z Absolutem na rzecz pogoni za wartościami materialnymi. Według Dugina człowiek zachodni jest opanowany nienasyconą chęcią egoistycznego zysku. Rosja jako serce Eurazji oferuje alternatywę dla zachodniej globalizacji w duchu antyludzkiego amerykanizmu.

4. Czwarta Teoria Polityczna jako konserwatywne antidotum na ekspansjonizm cywilizacyjny Zachodu

Proponowanym przez Aleksandra Dugina rozwiązaniem, rosyjską odpowiedzią na zjawisko agresywnej kolonizacji ideami liberalno-demokratycznymi jest więc Czwarta Teoria Polityczna. Symptomatyczne dla sformułowania swoistego rosyjskiego antidotum na rozprzestrzenianie się zachodnich idei jest przekonanie, że samowolna wolność oraz negacja Tradycji wprowadziły cywilizację zachodnią w stan stagnacji uniemożliwiający jej dalszy rozwój. Zorganizowana wokół ideałów postępu oraz wszechogarniającego dążenia do emancypacji i wykorzenienia jednostki współczesna cywilizacja zachodnia nie jest w stanie zaproponować światu nowej idei. Według Dugina wtórność erodującego Zachodu jest doskonałym tłem

dla witalnej młodości cywilizacyjnej Rosji, która dysponuje żywotnymi siłami kreacji nowej, globalnej ideologii zgodnej z naturą człowieka.

Wraz z pozostałymi sakralno-eschatologicznymi aspektami teorii geopolitycznej Dugina Czwarta Teoria Polityczna definiuje rdzeń, ideologiczne serce projektu eurazjatyckiego imperium. Jako taka wpisuje się w rosyjski dyskurs dotyczący geopolitycznej przyszłości Rosji-Eurazji oraz stanowi filozoficzne uzasadnienie konieczności antyzachodniej krucjaty ideologicznej postulowanej przez Aleksandra Dugina. Uniwersalizacja pod egidą Zachodu jest dla Rosji szkodliwa, gdyż stanowi realne zagrożenie jej żywotnych interesów oraz podważa tradycyjny charakter wartości rdzennie rosyjskich, które legitymizują unikatowy charakter Rosji. Projekt globalizacji ideałami liberalnej demokracji nie ma szans powodzenia w Rosji, której ideały demokratycznej atomizacji społecznej są całkowicie obce i niezrozumiałe. Zdaniem Dugina liberalny projekt wyczerpał swą formułę i obecnie jest ostatnim dziedzictwem XX w., jak również formą totalitarnego zawłaszczania różnorodności. Zachód, kontynuując swą globalną misję, unicestwienia wartości ogólnoludzkie, eksponuje swoje amoralne oblicze. W konsekwencji Czwarta Teoria Polityczna Aleksandra Dugina definiuje Zachód jako racjonalistyczną i zdesakralizowaną przestrzeń zmierzającą do apokaliptycznego końca oraz realizującą projekt demoralizacji niszczącej istotę człowieczeństwa. Rosja jako państwo ideowo twórcze, realizując swą planetarną misję, urzeczywistniając Czwartą Teorię Polityczną, ma szansę odwrócić postępującą degrengoladę cywilizacji zachodniej. Jednocześnie upowszechnienie Czwartej Teorii Politycznej jest uznaniem różnorodności kulturowo-cywilizacyjnej świata, zgodnie z którą „każdy naród rozwija się historycznie zgodnie z własną trajektorią, posiada indywidualny sposób rozumienia otaczającego świata. Z tego powodu to, co jest dobre dla jednej nacji, nie może być zastosowane do innych” [Dugin 1998a: 3].

Jednym z najistotniejszych warunków pojawienia się Czwartej Teorii Politycznej jest sprzeciw. Niezgodą jest elementem podstawowym w procesie urzeczywistnienia nowej, ogólnonarodowej idei politycznej. Dugin zwraca szczególną uwagę, że podstawą Czwartej Teorii Politycznej jest brak zgody na postliberalizm jako uniwersalną praktykę, na globalizację oraz postmodernizm, jak również na powszechny na Zachodzie paradygmat końca historii, które odpowiadają za wyjałowienie twórcze cywilizacji Zachodu [Dugin 2012: 13]. W tym sensie Czwarta Teoria Polityczna może być atrakcyjna dla zachodosceptyków zamieszkujących każdą szerokość geograficzną, gdyż stanowi jedyną spójną alternatywę względem ideologicznej inercyjności zachodniej myśli politycznej. Jako antyzachodnia kontrpropozycja Czwarta Teoria Polityczna kontestuje nie tylko liberalizm oraz kapitalizm, lecz również komunizm, socjalizm, faszyzm. Wspólnym mianownikiem poglądów krystalizujących się w Czwartej Teorii Politycznej jest odrzucenie uniwersalistycznego charakteru cywilizacji zachodniej, która rości sobie prawo do światowej hegemonii.

Według Aleksandra Dugina Czwarta Teoria Polityczna to alternatywa wobec dominującego na Zachodzie postliberalizmu oraz narzędzie walki z postmodernistyczną metamorfozą liberalizmu. Czwarta Teoria Polityczna powinna sprzyjać formułowaniu nowych strategii, jak również umożliwiać twórcze obalenie paradygmatu postmodernistycznego [Dugin 2012: 14]. Proponowana przez Dugina teoria jest antytezą zachodnioeuropejskiego postmodernizmu oraz procesu ewolucyjnego zacierania się granic tożsamości. Definiując antyzachodni charakter Czwartej Teorii Politycznej, Dugin eksponuje wyjątkowość i unikatowość Rosji jako typu cywilizacyjno-kulturowego. Rosja podąża własną drogą, która jest opozycyjna względem logiki postmodernistycznej dominującej na Zachodzie i w tym sensie manifestuje sprzeciw wobec wartości zachodnich [Dugin 2012: 23].

Rdzeń Czwartej Teorii Politycznej ma charakter nie tylko antyzachodni, lecz przede wszystkim zorientowany jest na konsolidację środowisk tradycjonalistycznych. Esencją ideologicznego tworu jest negatywna ocena hipokryzji nowoczesnej zachodniej demokracji, ideologii praw człowieka oraz konsumenckiego materializmu Zachodu. W opozycji do zachodnioeuropejskiego uniwersalizmu Czwarta Teoria Polityczna proponuje zwrot ku ideałom kolektywnej, społecznej odpowiedzialności oraz tradycjonalizmu. Podważając zachodni pęd uniwersalizacji, Czwarta Teoria Polityczna jest realną opozycją względem procesów unifikującym heterogeniczny charakter świata. Odrzucenie mondialistycznej, liberalnej niwelacji człowieczeństwa uzasadnia konieczność podejmowania przez Rosję – patronkę tradycjonalizmu – ekspansywnych działań. Jednocześnie Czwarta Teoria Polityczna wskazuje na nieodzowność zorganizowania trwałego oporu wobec atlantyckich zakusów globalizacji. Celem neutralizacji uniwersalizacji w stylu zachodnioeuropejskim jest ochrona różnorodności równoprawnych kultur. Według Dugina negacja dorobku cywilizacji zachodniej nie pociąga za sobą całkowitego odrzucenia demokracji. Ze względu na specyfikę kulturowo-cywilizacyjną Rosji nowa demokracja powinna uwzględniać specyfikę warunków cywilizacyjnych Rosji-Eurazji. W myśl Czwartej Teorii Politycznej demokracja nie jest pojęciem obiektywnym i uniwersalnym. Demokracja odpowiadająca specyficznemu systemowi wartości oraz tradycjom politycznym jest pozbawiona neutralnego i asocjowana z cywilizacją zachodnią, co czyni z niej ustrój nieadekwatny do odmiennego zaprogramowania kulturowo-cywilizacyjnego Rosji-Eurazji [Dugin 1998b].

Z perspektywy Czwartej Teorii Politycznej Dugin dokonuje również krytyki tzw. trzeciego totalitaryzmu, który przejawia się w zachodnioeuropejskim przekonaniu o uniwersalistycznym charakterze demokracji liberalnej. Zachodnioeuropejska tendencja wywyższenia jednostki ponad całość jest głównym elementem krytykowanym z perspektywy Czwartej Teorii Politycznej. Przez fakt skrajnego eksponowania tego, co partykularne, liberalizm w tym samym stopniu co komunizm i faszyzm

zasługuje na miano totalitaryzmu. Według Dugina Zachód totalitaryzuje pojęcie wolności przez próby narzucenia własnych wartości innym kulturom, narodom [Dugin 2013].

Ponadto liberalizm jest totalitaryzmem hipokryzji. W tym sensie liberalizm „jest ideologią totalitarną i pełną przemocą, środkiem pośredniej i bezpośredniej politycznej represji, edukacyjnej presji okrutnej propagandy. Liberalizm określa sam siebie jako nietotalitarny, czyli w rzeczywistości ukrywa swoją prawdziwą naturę” [Dugin 2013].

5. Czwarta Teoria Polityczna jako przejaw antyglobalizmu rosyjskiego

Sednem Czwartej Teorii Politycznej jest powrót do wartości tradycyjnych, do jasno zdefiniowanych kategorii oraz tożsamości. Podejmując krytykę cywilizacji zachodniej oraz liberalno-demokratycznych projektów kolonizacji świata, Dugin definiuje Czwartą Teorię Polityczną jako odpowiedź na wyzwania współczesnego świata. Jednocześnie odrzuca on powszechną teorię o końcu historii oraz stwierdza, że możliwe jest sformułowanie całkowicie nowej idei, która byłaby alternatywą dla wyczerpanej formuły liberalizmu zachodnioeuropejskiego.

Według Dugina liberalna ideologia stanowi realne zagrożenie nie tylko dla Rosji, lecz przede wszystkim dla heterogenicznego charakteru całego świata. Fakt ten w odniesieniu do przekonania o misjanizmie rosyjskim przydaje misji Rosji charakteru planetarnego i globalnego, zaś w wymiarze ideologicznym Czwarta Teoria Polityczna ustala polityczno-ideologiczne ramy nowego systemu.

Postulowana przez Aleksandra Dugina Czwarta teoria Polityczna to koncepcja o charakterze globalnym. Jak podkreśla Leszek Sykulski, teoria Dugina bazuje na próbach wykorzystania niezadowolenia społecznego pod każdą szerokością geograficzną [Sykulski 2014: 231]. Winą za powszechne niezadowolenie społeczne z panującego liberalizmu Dugin obarcza liberalizm zachodnioeuropejski. Ideologia liberalna, która przez dziesięciolecia zdominowała większość planety, obecnie utraciła moc mobilizującą. Proponowanym przez Dugina antidotum na stan inercji jest nowa jakość ideologiczna, która byłaby w stanie zmobilizować społeczeństwa niezależnie od zamieszkiwanej szerokości geograficznej. W tym sensie Czwarta Teoria Polityczna jako kontrpropozycja względem standardów liberalnych może służyć jako rosyjska broń stosowana w trwającej wojnie informacyjnej. Jak podkreśla Sykulski, Czwarta Teoria Polityczna spełnia podwójną rolę – jest adresowana zarówno do społeczeństwa rosyjskiego, jak również jest ideą eksportowaną poza granice Federacji Rosyjskiej [Sykulski 2014: 230].

6. Czwarta Teoria Polityczna jako narzędzie rosyjskiej wojny informacyjnej z Zachodem

Globalny zasięg Czwartej Teorii Politycznej wpisuje się w próby zjednania przychylności eurosceptycznych kręgów funkcjonujących na Zachodzie na rzecz utworzenia antyzachodniego bloku o własnej, nowej, unikalnej ideologii. Nowa teoria polityczna jest więc przede wszystkim odpowiedzią na kryzys wartości liberalnych. Według Dugina Czwarta Teoria Polityczna jest wyjątkową jakością, gdyż eksponuje zbrodnie liberalizmu, do których zalicza się oderwanie jednostki od kolektywnej świadomości oraz negację szacunku wobec tradycyjnie pojmowanego państwa oraz władzy. W optyce Dugina liberalne postspółeczeństwo nie jest w stanie rozwijać się w sposób twórczy. Czwarta Teoria Polityczna jest więc odpowiedzią na załamanie wiary w uniwersalny, powszechnie obowiązujący charakter wartości utożsamianych z zachodnimi demokracjami.

Cywilizacyjny antagonizm leżący u podstaw Czwartej Teorii Politycznej charakteryzuje rozwijający się współczesny trend eurosceptyczny. Skrajny antyokcydentalizm przypisywany światopoglądowi Aleksandra Dugina może sprzyjać jednoczeniu wokół Czwartej Teorii Politycznej zwolenników tradycjonalizmu z państw zachodnich, którzy rozczarowani projektami liberalnymi poszukują alternatywy dla świata zatowizowanego, pozbawionego jasno zdefiniowanych granic. Dugin jako prawicowy, konserwatywny nacjonalista eksponuje wprawdzie hegemoniczną rolę Rosji w procesie urzeczywistniania Czwartej Teorii Politycznej, jednakże nie wyklucza sytuacji, w której nowa idea mogłaby twórczo przewartościować sposób myślenia ludzi Zachodu. Konserwatyzm stanowiący jedną z cech konstytutywnych Czwartej Teorii Politycznej Dugina stanowi pełnowartościową antytezę ideologicznego bloku państw, w których dominuje zsekularyzowana ideologia liberalno-demokratyczna [Potulski 2010: 127].

Czwarta Teoria Polityczna to nie tylko antyteza Zachodu oraz wartości liberalno-demokratycznych, lecz również próba neutralizacji zagrożenia, jakie niesie ze sobą potencjalna możliwość przeszczepienia wartości zachodnioeuropejskich na grunt rosyjski. Czwarta Teoria Polityczna jest więc tarczą, której zadaniem jest ochrona tożsamości rosyjskiej przed unifikującymi zamiarami pogrążonego w moralnej degrengoladzie Zachodu. Według Dugina to właśnie Zachód, świat współczesny, ideologia liberalna oraz kapitalizm są wrogami Rosji oraz głównymi przeszkodami w realizacji koncepcji eurazjatyckiego imperium [Potulski 2010: 128].

Ekspansywny charakter zachodnioeuropejskiej ideologii liberalnej nie tyle zagraża Rosji, ile wszystkim innym zwolennikom tradycjonalizmu oraz zdefiniowanych kategorii ujmowania świata. Według Dugina Czwarta Teoria Polityczna jest przede wszystkim symbolem oporu względem globalizacji, niezgodą na unifikację

heterogenicznego charakteru świata. W tym sensie Rosja jawi się jako siła stająca w obronie tradycyjnej tożsamości oraz wartości określanych jako tradycyjne. Charakterystyczną cechą Czwartej Teorii Politycznej jest to, że pretenduje ona do miana alternatywy względem zachodnich rozwiązań polityczno-społecznych.

Przez wzgląd na globalny, wykraczający poza granice Federacji Rosyjskiej charakter Czwarta Teoria Polityczna może służyć jako narzędzie jednoczenia i konsolidacji eurosceptycznych elit intelektualnych na Zachodzie, jak również ze względu na swój uniwersalny charakter jest w stanie pozyskać trwałe poparcie tej części społeczeństwa, która dotychczas nie przejawiała aktywności w sferze ideologicznej. Zwrot ku tradycji proponowany w Czwartej Teorii Politycznej jest postrzegany jako rosyjskie „być albo nie być”. Zdaniem Dugina Rosja potrzebuje nowej teorii, która umożliwiłaby obronę konieczności zachowania wielobiegunowego charakteru świata [Dugin 2012: 8].

7. Czwarta Teoria Polityczna jako gwarant heterogenicznego multipolarnego charakteru świata

Czwarta Teoria Polityczna posiada jeszcze inny, potencjalny wariant oddziaływania, który sprowadza się do kreacji pozytywnego wizerunku Rosji na Zachodzie. Jednym z głównych założeń tkwiących u podstaw Czwartej Teorii Politycznej Dugina jest wspieranie różnorodności świata, kultur, obyczajów. W tym sensie Rosja może być postrzegana jako globalny lider zatroskany o zachowanie prawa do samostanowienia każdej kultury, każdego narodu. Główną przesłanką do zaistnienia tego typu percepcji Rosji jest konieczność przeciwstawiania się zachodniemu blokowi zachodnich demokracji oraz ideologii globalnego liberalizmu. Czwarta Teoria Polityczna to przede wszystkim sprawne narzędzie jednoczenia niezadowolonych z ideologii powszechnych na Zachodzie oraz jego wartości. W tym sensie nie należy więc lekceważyć ideologii, która współcześnie może być wykorzystywana jako skuteczne narzędzie dezinformacji oraz wpływu na środowiska konserwatywne i zorientowane eurosceptycznie funkcjonujące na Zachodzie. Czwarta Teoria Polityczna zdaje się wpisywać w doktrynę rosyjskiej wojny informacyjnej. Jako ideologiczny oręż jest bronią uniwersalną o stosunkowo niskich kosztach i nieograniczonym, ponadpaństwowym zasięgu [Darczewska 2014: 7].

8. Podsumowanie

Jako spójna, ideowa kontrpropozycja postulowana przez Dugina Czwarta Teoria Polityczna stanowi integralny element tzw. wojny sieciowej – zaplanowanego

współdziałania specjalistów kreujących kontrpropozycję względem ideologii liberalnej, którą Zachód zamierza zunifikować heterogeniczny charakter świata. Neokonserwatywny charakter Czwartej Teorii Politycznej kreuje wizerunek działań Rosji jako sprawiedliwej walki o wielobiegunowy porządek świata, o świat konserwatywnych wartości oraz prawdziwej wolności [Darczewska 2014: 19]. Ponadto zwrot konserwatywny stanowiący rdzeń Czwartej Teorii Politycznej wpływa na konsolidację środowisk konserwatywnych na zachodzie Europy. Manewr pozyskania zwolenników dla konserwatywnej Czwartej Teorii Politycznej jest zorientowany na ewolucyjną zmianę konceptualizacji charakteru działań Federacji Rosyjskiej oraz jej aktywności na arenie międzynarodowej.

Próba ideowego zagospodarowania europejskich środowisk prawicowych, konsolidacji ich ideowych profilów wokół idei obrony wartości konserwatywnych, asocjowanych z tradycją jest zbudowana na fundamencie niechęci wobec zachodnich projektów liberalnych oraz postmodernistycznej ekspansji niepewności oraz braku stabilności. Proponowaną przez Aleksandra Duginę Czwartą Teorię Polityczną należy więc interpretować jako tzw. miękką siłę globalnego oddziaływania antyzachodniej rosyjskiej retoryki władz na Kremlu, która jest zorientowana na konsolidację idei Wielkiej Rosji oraz zagrożenia ze strony Zachodu [Wojnowski 2014: 32].

Literatura

- Darczewska J., 2014, Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja Krymska – studium przypadku, *Punkt Widzenia*, nr 42.
- Dugin A., 1998a, *Нау Путь. Стратегические перспективы развития России в XXI веке*, Moskwa: Centrum Arktogeja.
- Dugin A., 1998b, Деконструкция демократии, *Однако*, nr 34, www.odnako.org/magazine/material/dekonstrukciya-demokratii [dostęp: 25.05.2017].
- Dugin A., 2012, *The Fourth Political Theory*, Moskwa: Eurasian Movement.
- Dugin A., 2013, *Third Totalitarianism – Critique from the Fourth Political Theory Stand*, www.4pt.su/en/content/third-totalitarianism-critique-fourth-political-theory-stand [dostęp: 11.04.2016].
- Eltchaninoff M., 2015, *Co ma Putin w głowie?*, Warszawa: Studio Emka.
- Gołabek B., 2012, *Lew Gumilow i Aleksander Dugin. O dwóch obliczach eurazjatyizmu w Rosji po 1991 roku*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Gudkow L., Структура и функции российского антиамериканизма: фаза мобилизации 2012-2015 годов, *Вестник общественного мнения. Данные. Анализ. Дискуссии*, nr 3-4(121): 15-44.
- Laruelle M., 2001, Aleksandr Dugin: A Russian Version of European Radical Right?, *Kennan Institute Occasional Papers*, nr 294.
- Lazari A., 1998, *Między Europą a Azją: Idea Rosji – Eurazji*, w: S. Grzybowski (red.), *O mentalnościowych korzeniach eurazjatyizmu*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Paradowski R., 2003, *Eurazjatyckie imperium Rosji*, Toruń: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Potulski J., 2008, *Społeczno-kulturowy kontekst aktywności międzynarodowej Federacji Rosyjskiej*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Potulski J., 2010, *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej. Między nauką, ideologicznym dyskursem a praktyką*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

- Sykulski L., 2014, Koncepcja radykalnego podmiotu i Czwarta Teoria Polityczna, *Przegląd Geopolityczny*, t. 8: 22-242.
- Umland A., 2013, New Extreme Right-Wing Intellectual Circles in Russia: The Anti-Orange Committee, the Isborsk Club and the Florian Geyer Club, *Russian Analytical Digest*, No. 135: 2-5.
- Walicki A., 2015, Czy Władimir Putin może stać się ideowym przywódcą światowego konserwatyzmu?, *Przegląd Polityczny*, nr 130, www.przegladpolityczny.pl/artukul/198/andrzej-walicki.html [dostęp: 22.02.2016].
- Wojnowski M., 2014, Aleksandr Dugin a resorty siłowe Federacji Rosyjskiej. Przyczynek do badań nad wykorzystaniem geopolityki przez cywilne i wojskowe służby specjalne współczesnej Rosji, *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, nr 10: 11-37.
- Wojnowski M., 2015, „Zarządzanie refleksyjne” jako paradygmat rosyjskich operacji informacyjno-psychologicznych w XXI wieku, *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, nr 12: 11-36.

Alexander Dugin's Fourth Political Theory as an Alternative to the Anti-Western Policy of Liberal-Democrats

Summary. The article focuses on the anti-Western geopolitical concept of Alexander Dugin: The Fourth Political Theory. The main thesis is that Dugin's theories are anti-Western concepts and are designed to unite conservative circles in the West. The source of the anti-Western character is the opposition of civilizations of the East and West. Dugin stresses that Russia is sacred. One common source of all Dugin's concepts is a clash of civilization. According to him, Russia is a bearer of traditional values that dominate in Eurasia, and Western civilization is dominated by individualism and materialism. The antidote to progressive Westernization is the Fourth Political Theory. Therefore, The Fourth Political Theory is considered an ideological counter-proposal in relation to Western-style globalization.

Keywords: Fourth Political Theory, ideologies in Russia, Dugin, anti-Western, Eurasianism, conservatism